

Manevi Zekâ ve Tanrı Tasavvurlarının Travma Sonrası Büyüme ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*

Zeynep KARLIK

Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Din Psikolojisi Anabilim Dalı
PhD Student, Bursa Uludag University, Faculty Theology,
Department of Psychology of Religion
Bursa /Turkey
zeynepsariyerkarlik@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2940-6579

M. Naci KULA

Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Din Psikolojisi Anabilim Dalı
Professor, Bursa Uludag University, Faculty Theology,
Department of Psychology of Religion
Bursa / Turkey
nkula@yahoo.com
orcid.org/0000-0003-1763-9620

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Geliş Tarihi / Received: 6 Ağustos / August 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 1 Aralık / December 2024

Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık / December 2024

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

Sayı / Issue: 24 **Sayfa /Page:** 368-406.

Atıf / Cite as: Karlık, Zeynep – Kula, M. Naci. “Manevi Zekâ ve Tanrı Tasavvurlarının Travma Sonrası Büyüme İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma [A

* Bu çalışma yazarın “Manevi Zekâ ve Tanrı Tasavvurlarının Travma Sonrası Büyüme ve Gelişme ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

Research on the Relationship between Spiritual Intelligence and Representations of God with Post-Traumatic Growth]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 24 (December 2024): 368-406.

<https://doi.org/10.18498/amailad.1526841>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

A Research on the Relationship between Spiritual Intelligence and Representations of God with Post-Traumatic Growth

Abstract

When the concept of trauma was accepted for psychological and emotional injuries in addition to physical injuries, studies were initially conducted on post-traumatic depression, anxiety and stress. However, Tedeschi and Calhoun determined in their studies that there were positive changes in individuals after trauma. This phenomenon, conceptualized as post-traumatic growth (PTG) in the literature, was addressed in the dimension of thought and behavior in cognitive behavioral therapies, while the emotional dimension was emphasized with the "Emotional-Cognitive Processing Model". Spiritual intelligence was defined in the theory of multiple intelligences and by adding intuitions to emotions, the individual was enabled to make sense of himself and his experiences after the trauma from a broader perspective. The perception of God is one of the mechanisms that allows the belief system shaken after the traumatic event to re-adjust. Studies have noted that individuals who approach God with love and perceive Him in a loving manner exhibit higher PTG. Although PTG has become an important research topic in the field of psychology in recent years, studies on its relationship with spiritual intelligence and perceptions of God, which are concepts of religious psychology, are limited. In this context, the aim of the research is to determine whether there is a relationship between God representations, spiritual intelligence and PTG in order to support PTG within the framework of existential needs of individuals; to draw attention to the importance of spiritual intelligence and God representations that may be related to PTG. Another aim of the research is to determine the relationship of the variables in question with various demographic variables. The research was designed with a quantitative relational screening model. A personal information form was created to collect information on socio-demographic variables related to gender, age and marital status of the participants. The spiritual intelligence scale, which consists of four sub-dimensions including self-understanding, compassion, human values and conscientiousness and which was adapted into Turkish by Tekin and Ekşi, and the God perception scale, which consists of the loving, loving-frightening, indifferent and frightening God perception sub-dimensions, developed by Hacikeleşoğlu and Karaca, were used. The PTG scale, which measures the growth of the participants after traumatic events and was developed by Tedeschi and Calhoun, was used for the PTG scores. The data collected from 395 participants with the decision numbered 2023-09 of the Bursa Uludağ University Social and Human Sciences Research and Ethics Board were analyzed using the SPSS 28 program and the findings were obtained. According

to the research findings, it was determined that the level of spiritual intelligence and God perceptions were related to PTG. In line with the literature, it was noted that women showed more PTG. It was determined that spiritual intelligence scores and God representations did not show a significant difference according to gender. When examined in terms of the marital status variable, it was found that married people showed higher PTG. It was noted that marital status did not create a significant difference in spiritual intelligence and God representations. In terms of age variable, similar to the literature, it was noted that young adults between the ages of 24-35 showed more PTG and that spiritual intelligence and God representations did not differ in terms of age variable. It was found that there was a statistically significant positive relationship between the level of spiritual intelligence and PTG. A positive relationship was found between the sub-dimensions of spiritual intelligence, self-understanding and compassion, and PTG, and a negative relationship was found between human values and PTG. No significant relationship was found between conscientiousness and PTG. It was found that there was a positive relationship between having a love-oriented and balanced God image and PTG, and a negative relationship between individuals with an indifferent God representations and PTG. No significant relationship was found between fear- and punishment-oriented God representations and PTG. As a result, it was found in the article that spiritual intelligence and God perceptions are variables related to PTG. It was determined that individuals who understand themselves, have compassionate and love-oriented God representations show positive changes after traumatic events.

Keywords: Psychology of Religion, Spiritual Counseling and Care, Post-traumatic Growth, God Representations, Spiritual Intelligence.

Manevi Zekâ ve Tanrı Tasavvurlarının Travma Sonrası Büyüme İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma

Öz

Travma kavramı fiziksel yaralanmalara ek olarak psikolojik ve duygusal yaralanmalar için de kabul edildiğinde başlangıçta travma sonrası depresyon, anksiyete ve stres üzerine çalışmalar yapılmıştır. Ancak Tedechi ve Calhoun yaptıkları araştırmalarda bireylerde travma sonrası olumlu değişimlerin olduğunu tespit etmiştir. Literatürde travma sonrası büyüme (TSB) olarak kavramsallaşan bu olgu bilişsel davranışçı terapilerde düşünce ve davranış boyutunda ele alınırken, "Duygusal-Bilişsel İşleme Modeli" ile duygulara dikkat çekilmiştir. Çoklu zekâ kuramında manevi zekâ tanımlanarak duygulara sezgilerin ilave edilmesiyle bireyin travma sonrası kendisini ve yaşadıklarını daha geniş bir açıdan anlamlandırması sağlanmıştır. Travmatik

olay sonrasında sarsılan inanç sisteminin yeniden uyumlanmasını sağlayan mekanizmaların başında Tanrı tasavvuru gelmektedir. Yapılan çalışmalarda Tanrı'ya sevgiyle yaklaşan ve O'nu sevgi yönelimli tasavvur eden bireylerin daha yüksek TSB gösterdikleri kaydedilmiştir. TSB psikoloji alanında son yıllarda önemli bir araştırma konusu haline gelmiş olmasına rağmen, din psikolojisi kavramları olan manevi zekâ ve Tanrı tasavvurları ile ilişkisi üzerine gerçekleştirilen çalışmalar sınırlıdır. Bu bağlamda araştırmanın amacı bireylerin varoluşsal ihtiyaçları çerçevesinde TSB'lerini desteklemek için Tanrı tasavvurları, manevi zekâ ve TSB arasında bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek; TSB ile ilişkili olabilecek manevi zekâ ve Tanrı tasavvurunun önemine dikkat çekmektir. Araştırmanın diğer bir amacı da söz konusu değişkenlerin çeşitli demografik değişkenlerle ilişkisini tespit etmektir. Araştırma nicel olarak ilişkisel tarama modeliyle tasarlanmıştır. Ankete katılan kişilerin cinsiyeti, yaşı ve medeni durumuyla ilgili sosyo-demografik değişkenlere ait bilgileri toplamak için kişisel bilgi formu oluşturulmuştur. Tekin ve Ekşi tarafından Türkçe uyarlaması yapılan kendini anlama, merhamet, insani değerler ve vicdanlılık olmak üzere dört alt boyuttan oluşan manevi zekâ ölçeği ile seven, seven-korkutan, ilgisiz ve korkutan Tanrı tasavvuru alt boyutlarından oluşan Hacikeleşoğlu ve Karaca'nın geliştirdiği Tanrı tasavvuru ölçeği kullanılmıştır. TSB puanları için Tedeschi ve Calhoun tarafından geliştirilen katılımcıların travmatik olaylar sonrasında kaydettiği büyümeyi ölçen TSB ölçeği kullanılmıştır. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Etik Kurulu'nun 2023-09 sayılı kararıyla 395 katılımcıdan toplanan veriler SPSS 28 programı aracılığıyla analiz edilerek bulgular elde edilmiştir. Araştırma bulgularına göre manevi zekâ düzeyi ve Tanrı tasavvurlarının TSB ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Literatürle uyumlu olarak kadınların daha fazla TSB gösterdikleri kaydedilmiştir. Manevi zekâ puanlarının ve Tanrı tasavvurunun cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Medeni durum değişkeni açısından incelendiğinde evlilerin daha yüksek TSB gösterdiği bulgulanmıştır. Medeni durumun manevi zekâ ve Tanrı tasavvurunda anlamlı bir farklılık oluşturmadığı kaydedilmiştir. Yaş değişkeni açısından literatürle benzer şekilde 24-35 yaş arası genç yetişkinlerin daha fazla TSB gösterdikleri manevi zekâ ve Tanrı tasavvurunun yaş değişkeni açısından farklılık göstermediği kaydedilmiştir. Manevi zekâ düzeyi ile TSB arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu bulgulanmıştır. Manevi zekâ alt boyutlarından kendini anlama ve merhamet ile TSB arasında pozitif yönlü ilişki, insani değerler ile TSB arasında negatif yönlü ilişki saptanmıştır. Vicdanlılık ile TSB arasında ise anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Sevgi yönelimli ve dengeli Tanrı tasavvuruna sahip olma ile TSB arasında pozitif yönde bir ilişki, ilgisiz Tanrı tasavvuruna sahip bireyler ile TSB arasında negatif yönde

bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. Korku ve ceza yönelimli Tanrı tasavvuru ile TSB arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Sonuç olarak makalede manevi zekâ ve Tanrı tasavvurlarının TSB ile ilişkili değişkenler olduğu bulgulanmıştır. Kendini anlayan, merhametli ve sevgi yönelimli Tanrı Tasavvuruna sahip bireylerin travmatik olaylardan sonra olumlu yönde değişim kaydettikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Travma Sonrası Büyüme, Tanrı Tasavvurları, Manevi Zekâ.

Giriş

Travma, varoluş gereği insan doğasının bir parçası olmasına rağmen başlangıçta sadece fiziksel yaralanmalar için tıbbi bir terim olarak kullanılmıştır. Ancak zaman içerisinde insan ruhunun da tıpkı bedeni gibi yaralandığı kabul edilmiş ve bunun üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Travma esnasında bireyin içsel potansiyelleriyle başa çıkmada yetersiz kalması nedeniyle kısa veya uzun dönemli psikolojik, duygusal veya fiziksel belirtilerin meydana geldiği kabul edilmektedir.¹

Başlangıçta travmatik olay sonrasında meydana gelen depresyon, anksiyete ve stres üzerinde çalışmalar yapılırken Tedeschi ve Calhoun tarafından travma sonrası bireylerin güçlenmesi, ilişkilerinin daha iyi bir seviyeye gelmesi gibi olumlu değişimler tespit edilmiştir. Travma sonrası yaşanan bu değişim “algılanan fayda”,² “strese bağlı büyüme”³ veya “travma sonrası büyüme”⁴ olarak adlandırılmakta ve mekanizması duyguyla başlamaktadır. Bilişsel davranışçı terapiler düşünce ve davranış boyutunu ele alırken duyguyu göz ardı etmektedir. Joseph,

¹ John N. Briere - Catherine Scott, *Travma Terapisinin İlkeleri: Belirtiler, Değerlendirme, ve Tedavi İçin Bir Kılavuz: Belirtiler, Değerlendirme ve Tedavi İçin Bir Kılavuz -DSM-5 İçin Güncellenmiş*, çev. Betül Dilan Genç (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016), 6.

² Sharon R. Sears vd., “The Yellow Brick Road and the Emerald City: Benefit Finding, Positive Reappraisal Coping and Posttraumatic Growth in Women with Early-Stage Breast Cancer”, *Health Psychology* 22/5 (2003), 487-497.

³ Crystal Park vd., “Assessment and Prediction of Stress-Related Growth”, *Journal of Personality* 64 (01 Mart 1996), 71-105.

⁴ Lawrence G. Calhoun - Richard G. Tedeschi (ed.), *Facilitating Posttraumatic Growth: A Clinician's Guide* (New York: Routledge, 1999), 54.

Murphy ve Regel⁵ duygu boyutunu dikkate alınarak “Duygusal-Bilişsel İşleme Modeli” adında bir model geliştirmiştir. Ancak çoklu zekâ kuramı duygunun ötesinde sezgileri fark edebilen zekâ olarak manevi zekâyı ortaya atmıştır. Manevi zekâ bireylerin kendilerini anlamalarını, yaşadıkları olayları anlamlandırmalarını ve çevresine duyarlı olmalarını sağlamaları nedeniyle travmatik olaylar karşısında duygu boyutunu kontrol edebilmelerine ve olaylarla daha iyi başa çıkabilmelerine katkı sağlamaktadır.

Bireyin manevi zekâ düzeyiyle ilişkili olan bir diğer kavram Tanrı tasavvurudur. Kendini anlama boyutuyla önemli ilişki içerisinde olan Tanrı tasavvuru bireyin sarsılan inanç sisteminin yeniden uyumlu hale gelmesini sağlayan mekanizmaların başında gelmektedir. Literatürde travma sonrası olumlu Tanrı tasavvuruna sahip olan bireylerin daha yüksek düzeyde büyüme gösterdiğini bulgulayan pek çok çalışma bulunmaktadır.⁶

Uluslararası literatürde travma sonrası büyüme (TSB) konulu çalışmaların 1980’lerden sonra arttığı görülmektedir. Cohen ve arkadaşlarının yaptığı bir çalışmada TSB’yi yordayan değişkenler olarak psikolojik dayanıklılık, dışa dönüklük, yeniliğe açıklık, sorumluluk, uyumluluk, öz yeterlilik, bilişsel beceriler, iyimserlik, dindarlık ve yaratıcılık gibi bireysel karakter özelliklerinin olduğu tespit edilmiştir.⁷ Travma sonrası bireyde meydana gelen etkilerin incelendiği bir araştırmada yaşanan travmatik olayın bireyin şemasını ne kadar sarstığı,

⁵ Stephen Joseph vd., “An Affective–Cognitive Processing Model of Post-Traumatic Growth”, *Clinical Psychology & Psychotherapy* 19/4 (2012), 316-325.

⁶ Peter Bray, “Bereavement and Transformation: A Psycho-Spiritual and Post-Traumatic Growth Perspective”, *Journal of Religion and Health* 52/3 (01 Eylül 2013), 890-903; Brenda S. Cole vd., “Assessing Spiritual Growth and Spiritual Decline Following a Diagnosis of Cancer: Reliability and Validity of the Spiritual Transformation Scale”, *Psycho-Oncology* 17/2 (Şubat 2008), 112-121; Fauzia Nazam, “Gender Difference on Spiritual Intelligence Among Adolescents” 4/11 (2014), 423-425; Curtis Lehmann - Emma Steele, “Beyond Positive and Negative Religious Coping and Posttraumatic Outcomes”, *Psychology of Religion and Spirituality* 12 (30 Ocak 2020), 345-355; Annick Shaw vd., “Religion, Spirituality, and Posttraumatic Growth: A Systematic Review”, *Mental Health, Religion & Culture* 8/1 (2005), 1-11.

⁷ Lawrence H. Cohen vd., “Assessment of Posttraumatic Growth”, *Posttraumatic Growth: Positive Changes in the Aftermath of Crisis*, The LEA series in personality and clinical psychology (New York: Psychology Press, 2008), 23-47.

bireyin başa çıkma için kullandığı yöntemler ve bireyin olayı bilişsel ve duygusal işleme yeteneği TSB'yi yordadığı kaydedilmiştir. Lindstrom ve arkadaşların bireyin bilişsel şemalarından dünya, gelecek ve benlik şemalarının sarsılmasının derecesiyle TSB düzeyinin ilişkili olduğunu vurgulamaktadır.⁸

Türkiye'de TSB konusunda yapılan çalışmalar ilk olarak 2000'li yıllar sonrasında başlamıştır. Örneğin; çocuk kaybı yaşayan ebeveynler üzerinde yapılan bir araştırmaya göre anne-babanın başka çocuğa sahip olup olmamasının ve yaşlarının TSB'ye katkı sağladığı tespit edilmiştir. 1999 Marmara depremi sonrasında sivil toplum kuruluşlarında çalışanların gönüllü, problem odaklı ve iyimser olmalarının yanında kader anlayışlarının TSB'yi yordadığı bulunmuştur.⁹ Haspolat bilgece farkındalık kavramının TSB sürecine etkisini araştırmıştır. Bu çalışmada bilgece farkındalığın TSB'de düzenleyici rolü doğrulanmıştır.¹⁰ Benzer şekilde olayı algılama ve bilişsel işleme gibi bireysel kaynakların TSB'yi yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.¹¹ Cesur kayıp yaşayan kişilerin eğitim düzeylerinin, kayıp sayısının, sosyal desteğin ve dindarlığın TSB'yi yordayan değişkenler olduğunu saptamıştır.¹² Tekcan travma sonrası stres belirtileri ile TSB arasında öz-şefkatin düzenleyici bir rolü olduğunu bulgulamıştır.¹³ Gökahmetoğlu tarafından yapılan bir çalışmada algılanan

⁸ Cassie M. Lindstrom vd., "The Relationship of Core Belief Challenge, Rumination, Disclosure, And Sociocultural Elements to Posttraumatic Growth", *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* 5/1 (2013), 50-55.

⁹ Zeynep Ceren Tanrıdağlı, 1999 Marmara Depremi Yaşayan Yetişkinlerde "Mahalle Afet Gönüllüsü" Olmanın Psikolojik Stres Düzeyine ve Travma Sonrası Gelişime Etkileri (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 85.

¹⁰ Ayperi Haspolat, *Travma Sonrası Stres Belirtileri ve Travma Sonrası Büyüme: Temel İnançlardaki Değişim, Ruminasyonlar ve Bilgece Farkındalığın Rolü* (Ankara: Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 54.

¹¹ Emre Şenol Durak, *Miyokard Enfaktüs Hastaları ve Eşlerinde Travma Sonrası Gelişimin Belirleyicileri Olarak Çevresel ve Bireysel Kaynaklar, Olayı Algılama, Bilişsel İşleme ve Baş Etme* (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 65.

¹² Gizem Cesur, *Yetişkinlerde Travmatik Yasın ve Travma Sonrası Büyümenin Psikososyal Belirleyicileri* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 36.

¹³ Emine Ebru Tezcan, *Yetişkinlerde Travma Sonrası Stres Belirtileri ile Travma Sonrası Büyüme Arasındaki İlişkide Öz-şefkatin Düzenleyici Rolü* (İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 54.

sosyal destek ve yaşam amacının TSB'yi etkilediği görülmüştür.¹⁴ Pandemi döneminde duygu düzenleme becerileri ve bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin TSB'yi anlamlı düzeyde açıkladıkları tespit edilmiştir.¹⁵

TSB'nin din ile ilişkisi Cengil ve Gencer tarafından incelenmiş ve din olgusunun TSB'yi desteklediği bulgulanmıştır.¹⁶ Doğan "Acıdan erdeme yolculuk" isimli kitabında şehit yakınları ile gazilerle bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada dinin TSB'de yordayıcı etkisi olduğu ortaya konulmuştur.¹⁷ Yazar bir başka çalışmada dinî motivasyon, dinî başa çıkma, sabır ve şükür kavramlarının TSB'ye etkisini araştırmış ve dinî başa çıkma, sabır ve şükür değişkenlerinin TSB üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu, içsel dinî motivasyon değişkeninin ise anlamlı bir yordayıcı olmadığı görülmüştür.¹⁸ Üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada pozitif psikoterapiye dayalı geliştirilen psikoeğitim programının üniversite öğrencilerinin TSB düzeylerini yükseltmede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁹ Yas yaşantısına sahip bireylerin bağlanma stillerinin TSB'yi etkilemediği ancak yaşamda anlamın varlığı ve yaşamda anlam arayışının TSB'yi yordadığı saptanmıştır.²⁰ Türkiye'ye yerleşen

¹⁴ Gülden Gökahmetoğlu, *Algılanan Sosyal Destek ve Yaşam Amacının Travma Sonrası Büyüme İle İlişkisinin İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Kent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 63.

¹⁵ Deniz Koçak, *Pandemi Döneminde Duygu Düzenleme Becerileri ve Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejilerinin Travma Sonrası Büyüme Üzerindeki Etkilerinin Karşılaştırılması* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Lisansüstü Programlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 68.

¹⁶ Nevzat Gencer - Muammer Cengil, "Travma Sonrası Büyüme ve Din", *Dindarlık Kişilik ve Ruh Sağlığı*, ed. Nevzat Gencer - Muammer Cengil (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020), 323-360.

¹⁷ Mebrure Doğan, *Acıdan Erdeme Yolculuk* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020), 72.

¹⁸ Mebrure Doğan, "Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Gelişimlerinde İçsel Dinî Motivasyon, Dinî Başa Çıkma, Sabır ve Şükürün Rolü", *Turkish Studies Comparative Religious Studies* XIII/25 (2018), 207-230.

¹⁹ Nurdan Doğru Çabuker, *Pozitif Psikoterapiye Dayalı Geliştirilen Psikoeğitim Programının Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılık ve Travma Sonrası Gelişimleri Üzerine Etkisi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 74.

²⁰ Cansu Uysal, *Son 5 Yılda Yas Yaşamış Bireylerde Travma Sonrası Büyüme, Bağlanma ve Yaşamda Anlam* (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

Suriyelilerle yapılan bir çalışmada dinî tutumları yüksek bireylerin TSB düzeylerinin de yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²¹

Alan yazında TSB'yle birlikte incelenen bir diğer kavram duygusal zekâdır. Pakistan'da 250 katılımcıyla yapılan araştırmada duygularını yönetebilen, ve olumlu duygularını etkin hale getirerek kullanabilen katılımcıların daha yüksek TSB gösterdiği bulgulanmıştır.²² Çin'de 837 öğrenciyle gerçekleştirilen çalışmada duygusal zekânın algılanan stres ve sosyal desteği dengelemesi nedeniyle TSB'yi arttırdığı kaydedilmiştir.²³ Benzer şekilde manevi zekânın yas, stres ve kaygıyı azaltmada büyük ölçüde etkili olduğu görülmüştür.²⁴ Rusya'da 322 öğretmenle manevi zekânın etkilerini incelemek amacıyla yapılan çalışmada duygusal düzenleme ve stresle baş etmede pozitif katkı sağladığı tespit edilmiştir.²⁵ Üniversite öğrencilerinin manevi zekâ düzeyleri üzerinde yapılan çalışmanın sonucuna göre manevi zekânın yaşam kalitesini arttırdığı belirlenmiştir.²⁶

Literatürde TSB'yle Tanrı tasavvuru değişkeninin ilişkilerini inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Amerika'da yapılan bir çalışmaya göre Tanrı'ya duyulan sevgi ve şükran duygularının TSB'ye katkı sağladığı tespit edilmiştir.²⁷ Tanrı'ya sevgiyle yaklaşan ve O'nu sevgi

²¹ Fatma Tosun, *Suriyelilerde Trauma Sonrası Stres, Trauma Sonrası Büyüme ve Din* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 48.

²² Hina Sultan vd., "Impact of Optimism on Posttraumatic Growth of Burn Survivors: Role of Emotional Intelligence, Gender and Severity of Burn Injury", *Khyber Medical University Journal* 15/1 (31 Mart 2023), 38.

²³ Lyuci Zhang vd., "Perceived Stress, Social Support, Emotional Intelligence, and Post-Stress Growth among Chinese Left-Behind Children: A Moderated Mediation Model", *International Journal Of Environmental Research And Public Health* 19/3 (01 Şubat 2022), 1-13.

²⁴ M Ebrahimi vd., "Effectiveness of Training of Spiritual Intelligence Components on Depression, Anxiety, and Stress of Adolescents", *Journal of Medicine and Life* 8/4 (2015), 87-92.

²⁵ Nurochim Vd., "Investigating The Relationship Between Spiritual Intelligence, Emotional Regulation and Stress Coping Strategies in The Russian Education İndustry", *International Journal of Work Organisation and Emotion* 13/3 (2022), 212-229.

²⁶ Mojtaba Salmabadi vd., "The Mediating Role of Spiritual Intelligent in Relationship of Mindfulness and Resilience", *Health, Spirituality & Medical Ethics Journal* 3/3 (Eylül 2016), 18-24.

²⁷ Joshua A. Wilt - Julie J. Exline, "Receiving a Gift From God in Times of Trouble: Links Between Gratitude to God, the Affective Circumplex, and Perceived Closeness to God", *Mental Health, Religion & Culture* 25/3 (2022), 362-379.

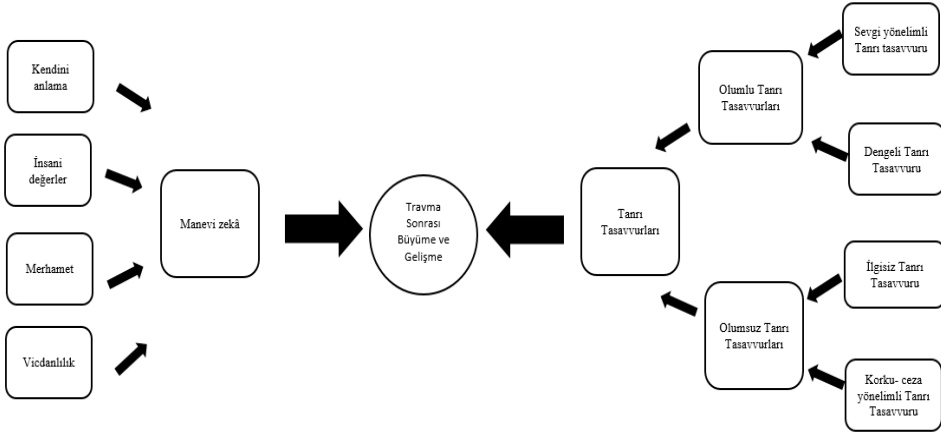
yönelimli tasavvur eden bireylerin ruh sağlıklarını korudukları ve bunun sonucunda da daha fazla TSB gösterdikleri kaydedilmiştir.²⁸

Bu anlamda manevi zekâ ve Tanrı tasavvurlarının TSB ile ilişkili olduğu söylenebilir. Fakat bu ilişkinin araştırılmasıyla ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda bireylerin manevi zekâ düzeylerinin ve Tanrı tasavvurlarının TSB üzerindeki etkisini ve ayrıca söz konusu değişkenlerle demografik değişkenlerin (cinsiyet, yaş, medeni durum) ilişkilerini ortaya koymak araştırmamızın amacını oluşturmaktadır.

1. Yöntem ve Teknik

1.1. Araştırmanın Modeli

İkiden fazla değişken arasındaki değişimin incelenmesini hedefleyen bu çalışma araştırma örnekleminin eğilimini veya görüşlerini belirlemek amacıyla nicel olarak ilişki tarama modeliyle tasarlanmıştır.

Şekil: Araştırmanın Modeli

1.2. Araştırmanın Soruları ve Hipotezleri

Araştırmamızda şu sorulara yanıt aranmıştır:

Manevi zekâ ve Tanrı Tasavvurları ile TSB arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Varsa bu ilişkinin yönü ve düzeyi nedir?

²⁸ Emine Erdoğan, "Tanrı Algısı, Dini Yönelim Biçimleri ve Öznel Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi: Üniversite Örneklemini", *Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/29 (2015), 223-246.

Demografik değişkenlere ilişkin Manevi zekâ, Tanrı Tasavvuru ve TSB düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Araştırmanın konusu ve amacı doğrultusunda oluşturulan sorular temel alınarak aşağıdaki hipotezler belirlenmiştir.

H1: Manevi zekâ ile TSB arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır.

H2: Algılanan Tanrı Tasavvuru ile TSB arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır.

H3: Manevi zekâ TSB'yi etkilemektedir.

H4: Katılımcıların cinsiyet, yaş ve medeni durumlarına göre TSB seviyeleri farklılaşmaktadır.

H4a: Kadınların TSB seviyeleri erkeklere göre daha yüksektir.

H4b: Evli bireyler bekârlara göre daha yüksek TSB göstermektedir.

H4c: Yaş arttıkça TSB düzeyleri artmaktadır.

H5: Katılımcıların cinsiyet, yaş ve medeni durumlarına göre manevi zekâ seviyeleri farklılaşmaktadır.

H5a: Kadınların manevi zekâ seviyeleri erkeklere göre daha yüksektir.

H5b: Evli bireyler bekârlara göre daha yüksek Manevi zekâyaya sahiptir.

H5c: Yaş arttıkça manevi zekâ düzeyleri artmaktadır.

H6: Katılımcıların cinsiyet, yaş ve medeni durumlarına göre Tanrı tasavvurları farklılaşmaktadır.

H6a: Kadınların erkeklere göre daha olumlu Tanrı tasavvuruna sahiptir.

H6b: Evli bireyler bekârlara göre daha olumlu Tanrı tasavvuruna sahiptir.

H6c: Yaş arttıkça daha olumlu Tanrı tasavvuru görülmektedir.

H7: Manevi zekâ skorları ile TSB arasındaki ilişkiler anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Buna göre;

H7a: Kendini anlama ile yaşam felsefesinde değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H7b: Kendini anlama ile benlik algısında değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H7c: Kendini anlama ile başkalarıyla ilişkilerde değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H7d: İnsani değerler ile yaşam felsefesinde değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H7e: İnsani değerler ile benlik algısında değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H7f: İnsani değerler ile başkalarıyla ilişkilerde değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H7g: Merhamet ile yaşam felsefesinde değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H7h: Merhamet ile benlik algısında değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H7i: Merhamet ile başkalarıyla ilişkilerde değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H7j: Vicdanlılık ile yaşam felsefesinde değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H7k: Vicdanlılık ile benlik algısında değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H7l: Vicdanlılık ile başkalarıyla ilişkilerde değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H8: Tanrı tasavvuru biçimleriyle TSB arasındaki ilişkiler anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Buna göre;

H8a: Sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ile yaşam felsefesinde değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H8b: Sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ile benlik algısında değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H8c: Sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ile başkalarıyla ilişkilerde değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H8d: Dengeli Tanrı tasavvuru ile yaşam felsefesinde değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H8e: Dengeli Tanrı tasavvuru ile benlik algısında değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H8f: Dengeli Tanrı tasavvuru ile başkalarıyla ilişkilerde değişim arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H8g: Korku-ceza yönelimli ve ilgisiz Tanrı tasavvuru ile yaşam felsefesinde değişim arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

H8h: Korku-ceza yönelimli Tanrı tasavvuru ile benlik algısında değişim arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

H8i: İlgisiz Tanrı tasavvuru ile benlik algısında değişim arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

H8i: Korku-ceza yönelimli ve ilgisiz Tanrı tasavvuru ile başkalarıyla ilişkilerde değişim arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

1.3. Metot, Örneklem ve Olgusal Durum

Bu çalışmada manevi zekâ, Tanrı tasavvurları ile TSB arasındaki ilişkinin incelenmesi hedeflenmektedir. Araştırma ikiden fazla değişken arasındaki ilişkiyi incelemesi nedeniyle nicel olarak ilişkisel tarama yöntemiyle tasarlanmıştır.²⁹

Değişken Türü	Değişken Düzeyi	N	%
Cinsiyet	Erkek	177	44,8%
	Kadın	218	55,2%
Yaş Grupları	24 ve Altı	45	11,4%
	25-34 Yaş	70	17,7%
	35-50 Yaş	136	34,4%
	51 ve Üzeri	144	36,5%
Medeni Durum	Bekâr	293	74,2%
	Evli	102	25,8%

Tablo 1: Örneklem Grubunun Kategorik Değişkenlere Göre Dağılımı

Tablo 1'e göre travmatik yaşam olayıyla karşılaşmış 395 katılımcıdan %55,2'si (N=218) kadın, %44,8' i (N=177) erkek olduğu ve homejen dağılım gösterdiği görülmektedir. %74,2' sinin (N=293) bekâr, %25,8' i (N=102) evlidir. %34,4 (N=136) 35-30 yaş aralığında olduğu bu oranı %36,5 (N=144) ile 51 yaş ve üzeri katılımcıların takip ettiği

²⁹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Bilimsel İrade Algı Çerçevesi ile Kavramlar - İlkeler - Teknikler* (Nobel Yayıncılık, 2015), 81.

görülmektedir. 25-34 yaş grubu %17,7 (N=70) oranla üçüncü sırada ve 24 yaş altı katılımcılar %11,4 (N=45) ile dördüncü sırada yer almaktadır.

1.4. Ölçme Araçları

Demografik Bilgi Formu: Ankete katılan kişilerin cinsiyeti, yaşı ve medeni durumuyla ilgili sosyo-demografik değişkenlere ait bilgileri toplamak için kişisel bilgi formu oluşturulmuştur.

Manevi Zekâ Ölçeği: Manevi zekâ ölçeği kişilerin yaşamdaki anlam ve amaçlarını bulma kapasitelerinin ölçülmesi için Kumar ve Mehta tarafından geliştirilmiş bir ölçektir.³⁰ Tekin ve Ekşi³¹ tarafından Türkçe uyarlaması yapılan ölçek kendini anlama, merhamet, insani değerler ve vicdanlılık dört alt boyutu 20 maddeden oluşmakta ve 5'li Likert ölçekte puanlanmaktadır. Her madde kesinlikle katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4), kesinlikle katılıyorum (5) olmak üzere beş seçenek sunmaktadır. Alt boyutlardan alınan toplam puanlar manevi zekâ puanını göstermektedir. Alınan puan yükseldikçe manevi zekâ düzeyinin arttığı görülmektedir. Ölçeğin uyum indeksi değerleri $\chi^2=335,17$, $SD=145$ ($\chi^2/SD=2,33$), $RMSEA=0,052$, $SRMR=0,049$, $GFI=0,93$, $CFI=0,90$, $AGFI=0,91$ şeklindedir. Mevcut çalışmanın Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı ,86 ve ,85 olarak tespit edilmiştir. Madde 3 açıklayıcı faktör analizi sonucunda tek maddeden oluşan bir alt boyut oluşturduğu için ölçekten çıkarılmıştır.

Tanrı Tasavvurları Ölçeği: Tanrı Tasavvurları ölçeği, Hacikeleşoğlu ve Karaca tarafından "Olumlu Tanrı Tasavvuru" ve "Olumsuz Tanrı Tasavvuru" olmak üzere iki alt boyutta incelenerek Müslüman Türk örneklem üzerinde katılımcıların Tanrı tasavvurlarını ölçmek için geliştirilmiştir. Olumlu Tanrı tasavvurları "seven" ve "seven ve korkutan"; Olumsuz Tanrı tasavvurları "ilgisiz" ve "korkutan" Tanrı tasavvuru boyutlarından oluşmaktadır. Ölçeğin uyum indeksi değerlerinin $\chi^2/sd=5570,26$, $RMSEA=0,052$, $GFI=0,94$, $CFI=0,95$, $NFI=0,92$, $RFI=0,91$ şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler doğrultusunda doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarının kabul edilebilir düzeyde olduğu

³⁰ Vineeth Kumar - Manju Mehta, "Gaining Adaptive Orientation Through Spiritual and Emotional Intelligence", *New Facets of Positivism*, ed. A. K. Chauhan - S.S. Nathawat (Delhi, India: Macmillan Publishers, 2011), 281-301.

³¹ Özge Erduran-Tekin - Halil Ekşi, "Manevi Zekâ Ölçeği' nin Türkçe' ye Uyarlanması", *Spiritual Psychology and Counseling* 4/2 (2019), 123-141.

görülmektedir. Ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısının $\alpha=,61$ olduğu, yarıya bölme (split-half) tekniği uygulaması sonucunda iki yarım ölçek arasındaki korelasyon katsayısının $,69$ olduğu bulunmuştur.³²

Travma Sonrası Büyüme Ölçeği: TSB ölçeği, katılımcıların beklenmedik bir şekilde karşılaştığı zorlayıcı yaşam olaylarından sonra kaydettikleri büyümeyi ölçmeyi hedeflemektedir. Tedeschi ve Calhoun tarafından eş kaybı, fiziksel engellilik ya da diğer zorlayıcı yaşam olaylarından sonra kişilerle gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde geliştirilmiştir. 6'lı Likert tipi olarak tasarlanan ölçeğin Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı $\alpha=,90$ düzeyinde bulunmuştur. Maddeler arası Pearson korelasyon katsayısı $\%98$ olduğu ve alt boyutlarının Cronbach's Alfa iç tutarlılık değeri $\alpha=,67$ ve $\alpha=,85$ arasında değiştiği kaydedilmiştir.³³

1.5. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi

Araştırmanın bulgularını toplayabilmek için gerekli formlar oluşturularak Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Etik Kurulu'nun 27/09/2023 tarih ve 2023-09 sayılı kararı ile izin alınmıştır. Ölçek kullanımları amacıyla Tanrı Tasavvurları ölçeği için Hızır Hacikeleşoğlu ve TSB ölçeği için Mücahit Kağan'dan izin alınmıştır. Hazırlanan anket formu katılımcılara Googleforms linki üzerinden 20.11.2023-30.03.2024 tarihleri arasında araştırma hakkında bilgi verilerek ulaştırılmıştır. Katılımcıların gönüllük esasına göre katılımları sağlanmış ve anket sorularını yanıtlamaları yaklaşık 10 dakikalarını almıştır. Anketten elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 28 programıyla analiz edilerek bulgular elde edilmiştir.

Verilerin analizi şu sırayla gerçekleştirilmiştir. Manevi zekâ, Tanrı tasavvurları ve TSB ölçeklerinin aritmetik ortalamaları, standart sapmaları ve güvenilirlik analizi (Cronbach Alpha) hesaplanmıştır. Normallik testi için çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmış ve bu değerlerin -2 ve $+2$ arasında çıkmasını engelleyen uç değerler tespit edilmiştir. Veri setinden tespit edilen 7 katılımcının anket sonuçları çıkarılmıştır.³⁴ Verilerin normal

³² Faruk Karaca - Hızır Hacikeleşoğlu, "Allah Tahayyülleri Ölçeği", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 2/54 (31 Aralık 2020), 67-83.

³³ R. G. Tedeschi - L. G. Calhoun, "The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the Positive Legacy of Trauma", *Journal of Traumatic Stress* 9/3 (Temmuz 1996), 455-471.

³⁴ George A. Morgan vd., *IBM SPSS for Introductory Statistics: Use and Interpretation*, Fourth Edition (New York: Routledge, 2011), 57.

dağılım göstermesi nedeniyle parametrik testlerin uygulanmasına karar verilmiştir. Bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi için t-testi, tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) ve Pearson korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini belirlemek amacıyla aşamalı hiyerarşik çoklu regresyon analizi uygulanmıştır.

Mevcut çalışmanın Cronbach's Alpha değerlerinin manevi zekâ ölçeği için 0,755, Tanrı tasavvuru ölçeği için 0,800 ve TSB ölçeği için 0,909 olarak tespit edilen değerler çalışmanın güvenilir olduğunu göstermiştir.

2. Araştırmanın Bulguları

Ölçek verileriyle ilgili genel bulgular Tablo 2'de yer almaktadır. Manevi zekâ ölçeğinin ve alt boyutlarının puanlarının ortalaması ($\bar{X}=3,58$) ortalama değer üzerinde olması katılımcıların manevi zekâ düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Olumsuz Tanrı tasavvuru ortalama puanının ($\bar{X}=1,90$) oldukça düşük olduğu, olumlu Tanrı tasavvuru ortalama puanlarının ($\bar{X}=4,07$) oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Bu bilgiler doğrultusunda katılımcıların seven ve seven-korkutan (dengeli) Tanrı tasavvuruna sahip olduğu söylenebilir. TSB ortalama puanlarının ($\bar{X}=2,80$) alınabilecek puan ortalamasının üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu ise katılımcıların yaşadıkları travmalar sonrasında büyüme sergilediklerini ortaya koymaktadır.

Ölçek Türü	N	Ort.	Ortanca	Tepe Değer	Stn Sap.	En Küçük T.P.	En Büyük T.P.	Ölç .De r. Ar a.
Kendini Anlama	395	3,69	3,71	3,86	,52	1,71	5s	1-5
İnsani Değerler	395	3,39	3,50	3,00	,75	1,00	5,00	1-5
Merhamet	395	3,71	3,80	4,00	,67	1,00	5,00	1-5
Vicdanlılık	395	4,11	4,00	4,00	,66	1,67	5,00	1-5
Manevi zekâ	395	3,55	3,58	3,58	,40	2,11	4,58	1-5

İlgisiz TT	395	1,54	1,29	1,00	,62	1,00	4,00	1-5
Korku-ceza TT	395	2,55	2,50	2,00	,96	1,00	5,00	1-5
Dengeli TT	395	4,13	4,00	4,00	,64	1,25	5,00	1-5
Sevgi Yönel. TT	395	4,02	4,00	4,25	,66	1,25	5,00	1-5
Olumsuz TT	395	1,90	1,91	1,73	,54	1,00	3,73	1-5
Olumlu TT	395	4,07	4,12	3,88	,55	1,50	5,00	1-5
Yaşam Felsefesinde Değişim	395	2,75	2,83	2,50	1,07	0,00	5,00	0-5
Benlik Algısında Değişim	395	3,21	3,30	3,30	0,95	0,00	5,00	0-5
Başkalarıyla İlişkilerde Değ.	395	2,03	2,00	2,40	1,05	0,00	5,00	0-5
TSB	395	2,80	2,90	2,95	,85	0,00	4,86	0-5

Tablo 2: Ölçek Toplam Puanlarıyla İlgili Betimsel İstatistikler

2.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

2.1.1. Manevi Zekâ, Tanrı Tasavvuru ve TSB'nin Cinsiyet ile İlgili Bulguları

Katılımcıların manevi zekâ düzeylerinin, Tanrı tasavvurlarının ve TSB puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. TSB alt boyutlarından yaşam felsefesinde değişimin $t_{(0,96)}=-3,872$, $p<,05$ cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Benlik algısında değişim $t_{(0,94)}=-1,738$, $p>0,05$; başkalarıyla ilişkilerde değişimin $t_{(1,047)}=-1,217$, $p>0,05$ cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Tablo 3'de ortalama puanlar karşılaştırıldığında kadınların ($\bar{X}=2,93$) erkeklere oranla ($\bar{X}=2,52$) daha yüksek yaşam felsefesinde değişim puanı aldıkları görülmektedir. TSB genelinden elde edilen puan ortalamaları incelendiğinde kadınların

ortalamasının ($\bar{X}=2,90$) erkeklerin ortalamasından ($\bar{X}=2,67$) anlamlı derecede yüksek olduğu ($t_{(0,86)}=-2,656$, $p<0,05$) hipotez 4-a desteklendiği görülmektedir.³⁵ Katılımcıların manevi zekâ düzeylerinin ($t_{(0,39)}=0,17$, $p>0,05$) cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiş, bu nedenle de 5-a hipotezinin desteklenmediği anlaşılmıştır. Katılımcıların olumlu Tanrı tasavvuru puanı ortalamalarının ($t_{(0,57)}=1,56$, $p>0,05$) ve olumsuz Tanrı Tasavvuru puanı ortalamalarının ($t_{(0,57)}=-1,35$, $p>0,05$) cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermediği bu nedenle 6-a hipotezinin de desteklenmediği söylenebilir.

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	N	\bar{X}	Sd	t	p
TSB	Erkek	177	2,67	0,82	-2,65	,00**
	Kadın	218	2,90	0,86		
Yaşam Felsefesinde Değişim	Erkek	177	2,52	0,96	-3,87	,00**
	Kadın	218	2,93	1,12		
Benlik Algısında Değişim	Erkek	177	3,12	0,94	1,73	,08
	Kadın	218	3,28	0,95		
Başkalarıyla İlişkilerde Değişim	Erkek	177	1,95	1,04	1,21	,22
	Kadın	218	2,08	1,05		
Manevi zekâ	Erkek	177	3,56	,39	,17	,84
	Kadın	218	3,55	,40		
Olumlu Tanrı Tasavvuru	Erkek	177	4,03	,59	1,56	,39
	Kadın	218	4,10	,61		
Olumsuz Tanrı Tasavvuru	Erkek	177	1,95	,57	-1,35	,15
	Kadın	218	1,86	,52		

Tablo 3: TSB Puanının Cinsiyet Değişkeni Açısından İncelenmesi

2.1.2. Manevi Zekâ, Tanrı Tasavvuru ve TSB'nin Medeni Durum ile İlgili Bulguları

Katılımcıların manevi zekâ düzeylerinin, Tanrı tasavvurlarının ve TSB puanlarının medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık

³⁵ * $<0,05$; ** $<0,01$; aVaryanslar homojen olmadığında kullanılan t değeri

gösterip göstermediğini tespit etmek için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Tablo 4'e göre medeni durum ile yaşam felsefesinde değişim alt boyutunda anlamlı bir farklılık ($t_{(395)}=-4,36$, $p<0,05$) görülmektedir. Evlilerin ($\bar{X}=3,14$) bekârlara oranla ($\bar{X}=2,61$) daha yüksek bir ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. TSB'nin diğer alt boyutları olan benlik algısında değişim ($t_{(395)}=-1,09$, $p>0,05$) ve başkalarıyla ilişkilerde değişimde ($t_{(395)}=-0,22$, $p>0,05$) medeni duruma göre anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir. TSB genelinden elde edilen puan ortalamaları incelendiğinde evlilerin ortalamasının ($\bar{X}=2,95$) bekârların ortalamasına göre ($\bar{X}=2,74$) anlamlı derecede yüksek olduğu ($t_{(1,047)}=-2,18$ $p<0,05$) ve 4-b hipotezinin doğrulandığı söylenebilir.³⁶

Katılımcıların manevi zekâ düzeylerinin ($t_{(0,39)}=3,42$, $p>0,05$) medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği, 5-b hipotezinin desteklenmediği tespit edilmiştir. Katılımcıların olumlu Tanrı tasavvuru puanı ortalamalarının ($t_{(0,57)}=-0,84$, $p>0,05$) ve olumsuz Tanrı Tasavvuru puanı ortalamalarının ($t_{(0,54)}=-0,22$, $p>0,05$) medeni durum değişkenine göre farklılık göstermediği bu nedenle 6-b hipotezinin desteklenmediği söylenebilir.

Boyutlar	Medeni					
	Durum	N	X	Sd	t	p
TSB	Bekâr	293	2,74	,85	-2,18	,02*
	Evli	102	2,95	,84		
Yaşam Felsefesinde Değişim	Bekâr	293	2,61	1,05	-4,36	,00**
	Evli	102	3,14	1,03		
Benlik Algısında Değişim	Bekâr	293	3,18	0,94	-1,09	,27
	Evli	102	3,30	0,95		
Baskalarıyla İlişkilerde Değişim	Bekâr	293	2,01	1,03	-0,22	,82
	Evli	102	2,04	1,11		
Manevi zekâ	Bekâr	293	3,59	,39	3,42	,87
	Evli	102	3,44	,39		

³⁶ * $<0,05$; ** $<0,01$; ^aVaryanslar homojen olmadığında kullanılan t değeri

Olumlu Tanrı Tasavvuru	Bekâr	293	4,08	,56	-0,84	,65
	Evli	102	4,05	,50		
Olumsuz Tanrı Tasavvuru	Bekâr	293	1,90	,54	-0,22	,81
	Evli	102	1,90	,56		

Tablo 4: TSB Puanının Medeni Durum Değişkeni Açısından İncelenmesi

2.1.3. Manevi Zekâ, Tanrı Tasavvuru ve TSB'nin Yaş ile İlgili Bulguları

Katılımcıların manevi zekâ düzeylerinin, Tanrı tasavvurlarının ve TSB puanlarının yaş değişkenine göre değişimini incelemek amacıyla katılımcıların yaşları dört grup olacak şekilde sınıflandırılmış ve gruplar arası farklılığın tespit edilmesi için ANOVA testi uygulanmıştır. Games Howell Post-Hoc testiyle hangi grubun farklı olduğu tespit edilmiştir.

Yaşam felsefesinde değişim alt boyutunda yaş gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($F_{(3,391)}=7,29$, $p<0,05$) olduğu tespit edilmiştir. En yüksek gelişim düzeyi 24-35 yaş arasında ($\bar{X}=3,17$), en düşük düzeydeki gelişimin 51 yaş ve üzerinde ($\bar{X}=2,52$) olduğu kaydedilmiştir. TSB ölçeği puanlarının genelinde ($F_{(3,391)}=1,03$, $p>0,05$), benlik algısında değişim ($F_{(3,391)}=1,14$, $p>0,05$) ve başkalarıyla ilişkilerde değişimde ($F_{(3,391)}=0,60$, $p>0,05$) yaş değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Tablo 5'de TSB genelinden elde edilen puan ortalamaları incelendiğinde yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık görülmediği ($F_{(3,391)}=1,03$, $p>0,05$) dolayısıyla 4-c hipotezinin kısmen desteklendiği söylenebilir.

Bağımlı Değişken	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	s.d.	Kare.Ort.	F	Sig.	Anlamlı Fark
TSB	Gruplar arası	2,28	3	0,76	1,03	0,37	
	Gruplar içi	286,63	391	0,73			-
	Toplam	288,91	394				

Yaşam	Gruplar	24,05	3	8,02	7,29	,00**	1/4
Felsefesinde	arası						
Değişim	Gruplar	429,78	391	1,09			2/3
	içi						
	Toplam	453,84	394				2/4
							4/3
Benlik	Gruplar	3,09	3	1,03	1,14	0,33	
Algısında	arası						
Değişim	Gruplar	352,72	391	0,90			-
	içi						
	Toplam	355,82	394				
Başkalarıyla	Gruplar	2,02	3	0,67	0,60	0,61	
İlişkilerde	arası						
Değişim	Gruplar	436,20	391	1,11			-
	içi						
	Toplam	438,22	394				
Manevi	Gruplar	3,42	3	1,14	7,39	,00**	1/4
zekâ	arası						
	Gruplar	60,26	391	,15			2/4
	içi						
	Toplam	63,68	394				3/4
Olumlu	Gruplar	,89	3	0,29	0,98	0,40	
Tanrı	arası						
Tasavvuru	Gruplar	119,18	391	0,30			-
	içi						
	Toplam	120,084	394				
Olumsuz	Gruplar	1,33	3	0,44	1,48	0,21	
Tanrı	arası						
Tasavvuru	Gruplar	117,55	391	0,30			-
	içi						
	Toplam	118,89	394				

Tablo 5: TSB Puanının Yaş Değişkeni Açısından Farklılaşım Farklılaşmadığının İncelenmesi

Katılımcıların manevi zekâ düzeylerinde yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık ($F_{(3,391)}=7,39$, $p<0,05$) olduğu tespit edilmiştir. En yüksek manevi zekâ düzeyi 51 yaş ve üzerinde ($\bar{X}=3,63$), en düşük manevi zekâ düzeyinin 24 yaş ve altında ($\bar{X}=3,31$) olduğu kaydedilmiştir. Bu veriler doğrultusunda 5-c hipotezinin desteklendiği görülmektedir. Katılımcıların olumlu Tanrı tasavvuru puanı ortalamalarının ($F_{(3,391)}=0,98$, $p>0,05$) ve olumsuz Tanrı tasavvuru puanı ortalamalarının ($F_{(3,391)}=1,48$, $p>0,05$) yaş değişkenine göre farklılık göstermediği bu nedenle 6-c hipotezinin desteklenmediği söylenebilir.

2.2. Manevi Zekâ TSB İlişkisi

İki değişken arasındaki ilişkinin varlığını ve yönünü tespit etmek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmektedir.³⁷ Yapılan korelasyon analizi sonucunda TSB ile manevi zekâ arasında ($r_{(395)}=.230$, $p<,01$) pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Bu sonuca göre manevi zekâ düzeyi arttıkça TSB düzeyi zayıf bir şekilde de olsa arttığı ve 1 nolu hipotezin desteklendiği görülmektedir.

Değişkenler	1	2
TSB (1)	1	,230**
Manevi zekâ (2)		1

Tablo 9: Manevi Zekâ ve TSB Arasındaki Pearson Korelasyon Bulguları

Tablo 9'da manevi zekâ alt boyutları ile TSB alt boyutları arasındaki korelasyon katsayıları incelendiğinde iki değişkenin alt boyutları arasında pozitif yönlü ilişkilerin varlığı görülmektedir. Verilerin 7 numaralı hipotezi desteklediği söylenebilir. Tabloya göre bireylerin kendilerini anlamaları arttıkça en çok benlik algısında değişimin görüldüğü ($r_{(395)}=.298$, $p<,01$), yaşam felsefesinde değişimin ($r_{(395)}=.212$, $p<,01$) bu

³⁷ Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (Ankara: Pegem Akademi, 2015), 32.

durumu takip ettiği ve son olarak başkalarıyla ilişkilerde değişimin ($r_{(395)}=.173$, $p<.01$) gerçekleştiği kabul edilmektedir. Bu sonuçlar 7-a, 7-b, 7-c hipotezlerini desteklemektedir.

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
Yaşam Felsefesinde Değişim (1)	1	,68**	,38**	,21**	,12**	,031	,024
Benlik Algısında Değişim (2)		1	,54**	,29**	,06	,250**	,093
Başkalarıyla İlişkilerde Değişim (3)			1	,17**	,07	,222**	,027
Kendini Anlama (4)				1	,13**	,341**	,292**
İnsani Değerler (5)					1	,371**	,281**
Merhamet (6)						1	,245**
Vicdanlılık (7)							1

Tablo 10: Manevi zekâ ve TSB Alt Boyutları Arasındaki Pearson Korelasyon Bulguları

Tablo 10'da³⁸ manevi zekâ alt boyutlarından insani değerlerin TSB ile ilişkisi incelendiğinde yaşam felsefesinde değişim ile insani değerler arasında ($r_{(395)}=-,124$, $p<.01$) negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu dolayısıyla 7-d hipotezi desteklenmediği tespit edilmiştir. İnsani değerler ile benlik algısında değişim ($r_{(395)}=.069$, $p>.05$) ve başkalarıyla ilişkilerde değişim ($r_{(395)}=.070$, $p>.05$) arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, 7-e ve 7-f hipotezlerinin desteklenmediği görülmektedir.

Manevi zekâ alt boyutlarından merhamet ile TSB alt boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde merhamet ile yaşam felsefesinde değişim ($r_{(395)}=.031$, $p>.05$) arasında anlamlı bir ilişki görülmezken; benlik algısında değişim ($r_{(395)}=.250$, $p<.01$) ve başkalarıyla ilişkilerde değişim ($r_{(395)}=.222$, $p<.01$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bu veriler doğrultusunda 7-g hipotezinin desteklenmediği, 7-h ve 7-ı hipotezinin desteklendiği görülmektedir.

³⁸ ** $p<.01$ * $p<.05$

Manevi zekâ alt boyutlarından vicdanlılık ile TSB arasında gerçekleştirilen korelasyon analizine göre vicdanlılık ile yaşam felsefesinde değişim ($r_{(395)}=.024$, $p>.05$), benlik algısında değişim ($r_{(395)}=.093$, $p>.05$) ve başkalarıyla ilişkilerde değişim ($r_{(395)}=.093$, $p>.05$) arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Bu veriler sonucunda 7-j, 7-k, 7-l hipotezlerinin desteklenmediği görülmektedir.

Adım	Değişkenler	R	R ²	F	Beta	t	p
1	Kendini Anlama	,28	,08	34,54	,28**	,87	,00**
2	Merhamet	,30	,01	6,04	,12*	2,46	,01
3	İnsani değerler	,31	,00	2,19	-,07	-1,48	,13
4	Vicdanlılık	,31	,00	,22	-,02	-,470	,63

Tablo 11: Manevi zekâ ve TSB Çoklu Hiyerarşik Regresyon Analizi

Manevi zekâ düzeyinin TSB düzeyini yordayıcı gücünü tespit etmek için gerçekleştirilen regresyon analizinde birinci adımda kendini anlama ve merhamet değişkenleri; ikinci adımda vicdanlılık, insani değerler puanları ayrı bloklar halinde ele alınmıştır. Denkleme ilk aşamada sokulan kendini anlama varyansın %8'ini açıklarken ($F_{\text{değişim}}(1,393)=34.54$, $p<0,01$), ikinci aşamada dâhil edilen merhamet varyansın %1,5'ini ($F_{\text{değişim}}(2,392)=6,07$, $p<0,05$), üçüncü aşamada giren insani değerler varyansın %0,5'ini ($F_{\text{değişim}}(2,392)=2,19$, $p>0,05$), dördüncü aşamada giren vicdanlılık ($F_{\text{değişim}}(4,390)=,22$, $p>0,05$) ise varyansın %0,1'ini açıklamaktadır ancak insani değerler ve vicdanlılık alt boyutlarının etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Manevi zekânın tüm alt boyutlarıyla TSB değişkeninin varyansını %10'unu açıklayabildiği ve 3 nolu hipotezin desteklendiği söylenebilir.

2.3. Tanrı Tasavvurları TSB İlişkisi

İki değişken arasındaki ilişkinin varlığını ve yönünü tespit etmek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmektedir.³⁹ Yapılan korelasyon analizi sonucunda TSB ile olumlu Tanrı tasavvuru arasında ($r_{(395)}=.161$, $p<.01$) pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu, olumsuz Tanrı tasavvuru ile TSB arasında ($r_{(395)}=-,228$, $p<.01$) negatif yönde anlamlı ilişki olduğu

³⁹ Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 32.

dolayısıyla 2 nolu hipotezin desteklendiği görülmektedir. Tanrı olumlu olarak tasavvur edildikçe TSB düzeyi zayıf bir şekilde de olsa arttığı söylenebilir.

Değişkenler	1	2	3
TSB (1)	1	,161**	-,067
Olumlu Tanrı Tasavvuru (2)		1	-,228**
Olumsuz Tanrı Tasavvuru (3)			1

Tablo 12: Tanrı Tasavvuru ve TSB Arasındaki Pearson Korelasyon Bulguları

Tablo 13’de Tanrı tasavvuru alt boyutları ile TSB alt boyutları arasındaki korelasyon katsayıları incelendiğinde iki değişkenin alt boyutları arasında pozitif ve negatif yönlü ilişkilerin varlığı görülmektedir. İlgisiz Tanrı tasavvuru ile yaşam felsefesinde değişim ($r_{(395)} = ,02$, $p > ,05$) ve başkalarıyla ilişkilerde değişim ($r_{(395)} = ,00$, $p > ,05$) arasında anlamlı ilişkiler bulunmazken benlik algısında değişim ($r_{(395)} = -,10$, $p < ,05$) arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Korku ve ceza yönelimli Tanrı tasavvuru ile yaşam felsefesinde değişim ($r_{(395)} = -,04$, $p > ,05$), benlik algısında değişim ($r_{(395)} = -,03$, $p > ,05$), ve başkalarıyla ilişkilerde değişim ($r_{(395)} = -,063$, $p > ,05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu bulgular 8-1 hipotezlerini desteklemekte ancak 8-g ve 8-i hipotezini desteklememektedir.

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
Yaşam Felsefesinde Değişim (1)	1	,68**	,38**	,02	,04	,00	,10*
Benlik Algısında Değişim (2)		1	,54**	-,10*	,03	,17**	,18**
Başkalarıyla İlişkilerde Değişim (3)			1	,00	,06	,02	,09*
İlgisiz Tanrı Tasavvuru (4)				1	,07	,36**	,29**

Korku-ceza Yön. Tanrı Tasavvuru (5)	1	,19**	-,47
Dengeli Tanrı Tasavvuru (6)	1	,42**	
Sevgi Yönelimli Tanrı Tasavvuru (7)			1

Tablo 13: Tanrı Tasavvuru ve TSB Alt Boyutları Arasındaki Pearson Korelasyon Bulguları

Tablo 13’de Tanrı tasavvuru alt boyutlarından Dengeli Tanrı tasavvuru ile TSB arasındaki korelasyon katsayıları incelendiğinde yaşam felsefesinde değişim ($r_{(395)}=.00$, $p>.05$) ve başkalarıyla ilişkilerde değişim ($r_{(395)}=.02$, $p>.05$) arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmazken dengeli Tanrı tasavvuru ile benlik algısında değişim arasındaki ilişki ($r_{(395)}=.17$, $p<.01$) incelendiğinde pozitif anlamlı zayıf bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre 8-d ve 8-f hipotezinin desteklenmediği ancak 8-e hipotezinin desteklendiği söylenebilir.

Sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ile yaşam felsefesinde değişim arasında ($r_{(395)}=.10$, $p<.05$), benlik algısında değişim arasında ($r_{(395)}=.18$, $p<.01$) ve başkalarıyla ilişkilerde değişim alt boyutu arasında ($r_{(395)}=.09$, $p<.05$) pozitif yönde anlamlı zayıf bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre 8-a, 8-b ve 8-c hipotezi desteklenmektedir.

Adım	Değişkenler	R	R ²	F	Beta	t	p
1	Sevgi Yönelimli Tanrı Tasavvuru	,168	,028	11,36	,168**	3,371	,00*
2	Dengeli Tanrı Tasavvuru	,172	,029	,53	,040	,729	,466
3	İlgisiz Tanrı Tasavvuru	,172	,030	,082	,016	,780	,436
4	Korku-ceza Yönelimli Tanrı Tasavvuru	,181	,033	1,309	-,059	1,144	,253

Tablo 14: Tanrı Tasavvuru ve TSB Çoklu Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Tanrı tasavvuru biçiminin TSB düzeyini yordayıcı gücünü tespit etmek için gerçekleştirilen regresyon analizinde birinci adımda sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru TSB varyansının %2,8'ini açıklarken ($F_{\text{değişim}}(1,393)=11,364, p<0,01$), ikinci aşamada denkleme sokulan dengeli Tanrı tasavvuru varyansın %2,9'unu ($F_{\text{değişim}}(2,392)=,532, p>0,05$) açıklamaktadır. Üçüncü aşamada giren ilgisiz Tanrı tasavvuru varyansın %3'ünü ($F_{\text{değişim}}(3,391)=2,196, p>0,05$), dördüncü aşamada denkleme giren Korku- ceza yönelimli Tanrı tasavvuru varyansın %3,3'ünü açıklamaktadır ($F_{\text{değişim}}(4,390)=,221, p>0,05$). Ancak TSB ile ikinci, üçüncü ve dördüncü aşamadaki değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Sonuç

Araştırmanın sonucuna göre manevi zekâ düzeyi ve Tanrı tasavvurlarının TSB ile ilişkili olduğu bulgulanmıştır. Demografik değişkenlerle manevi zekâ, Tanrı tasavvuru ve TSB ilişkisi incelenmiştir. Araştırma bulguları literatürdeki sonuçlarla uyumlu olarak kadınların daha fazla TSB gösterdiklerini kaydetmiştir. Linley ve Joseph⁴⁰ yaptıkları araştırmada kadınların erkeklere oranla daha fazla büyüme gösterdiğini bulgulanmıştır. Yerli ve yabancı literatürde benzer şekilde kadınların erkeklere oranla travma sonrasında daha fazla büyüme gösterdiğini kaydeden pek çok çalışma bulunmaktadır.⁴¹ Ancak cinsiyet değişkeninin TSB'yi farklılaştırıpmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur.⁴² Manevi zekânın cinsiyete göre farklılaşması incelendiğinde kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmektedir. Literatürdeki bulgular erkeklerin daha yüksek manevi zekâyâ sahip olduğunu gösterdiği⁴³ gibi kadınların daha yüksek manevi zekâyâ sahip

⁴⁰ P. Alex Linley - Stephen Joseph, "Positive Change Following Trauma and Adversity: A Review", *Journal of Traumatic Stress* 17/1 (Şubat 2004), 11-21.

⁴¹ Tedeschi - Calhoun, "The Posttraumatic Growth Inventory"; Tanya Vishnevsky vd., "Gender Differences in Self-Reported Posttraumatic Growth: A Meta-Analysis", *Psychology of Women Quarterly* 34/1 (01 Mart 2010), 110-120; Gökahmetoğlu, *Algılanan Sosyal Destek ve Yaşam Amacının Travma Sonrası Büyüme İle İlişkinin İncelenmesi*, 38.

⁴² Lauren. A. Stutts - Adam W. Stanaland, "Posttraumatic Growth in Individuals with Amputations", *Disability and Health Journal* 9/1 (2016), 167-171.

⁴³ Nazam, "Gender Difference on Spiritual Intelligence Among Adolescents".

olduğunu gösterebilmektedir.⁴⁴ Katılımcı grubunun dinî değerlerinin yüksek olmasının bu sonuca neden olduğu düşünülmektedir. Tanrı tasavvurunun cinsiyete göre farklılaşmasına bakıldığında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Benzer sonucu rapor eden araştırmalar⁴⁵ bulunmaktadır. Ancak kadınların erkeklerden daha olumlu bir Tanrı tasavvuruna sahip olduğu sonucuna ulaşan araştırmalara⁴⁶ da rastlanmaktadır.

TSB'nin medeni durum değişkenine göre farklılaşmasına bakıldığında evlilerin daha yüksek TSB gösterdiği bulunmuştur. Literatürdeki çalışmalarla benzerlik göstermektedir.⁴⁷ Manevi zekânın medeni duruma göre farklılaşmasına bakıldığında anlamlı bir fark görülmemiştir. Manevi zekânın medeni duruma göre değişkenlik göstermediğini bulgulayan araştırmalar bulunmaktadır.⁴⁸ Tanrı tasavvurunun medeni duruma göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Dınvar çalışmasında evli bireylerin olumlu Tanrı tasavvuru puanlarının daha yüksek olduğunu bulgulamıştır.⁴⁹ Örneklem grubundaki bekâr bireylerin çoğunluğunun ayrılmış bireyler olması bu duruma neden olduğu düşünülebilir.

Araştırmada yaş değişkenine göre TSB farklılaşmaktadır. Yaş değişkeniyle ilgili yapılan çalışmalarda genç bireylerin daha fazla TSB gösterdiği araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.⁵⁰ Yaş değişkeninin TSB'yi yordamadığını bulgulayan çalışmalar da

⁴⁴ Ahmet Canan Karakaş, "Manevi Zekanın İç Yönelimli Dindarlık, Affetme Esnekliği ve Öznel İyi Oluşla İlişkisi", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 53-63.

⁴⁵ Rodney L. Bassett vd., "Picturing God: A Nonverbal Measure of God Concept for Conservative Protestants", *Journal of Psychology and Christianity* 9/2 (1990), 73-81.

⁴⁶ Parvaneh Ebrahimi Dınvar, *Travma Sonrası Stres, Dünyaya İlişkin Varsayımlar ve Tanrı Algısı Arasındaki İlişki* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

⁴⁷ Gökahmetoğlu, *Algılanan Sosyal Destek ve Yaşam Amacının Travma Sonrası Büyüme İle İlişkisinin İncelenmesi*, 40.

⁴⁸ Marc A. Brackett - John D. Mayer, "Convergent, Discriminant, and Incremental Validity of Competing Measures of Emotional Intelligence", *Personality and Social Psychology Bulletin* 29/9 (2003), 1147-1158.

⁴⁹ Dınvar, *Travma Sonrası Stres, Dünyaya İlişkin Varsayımlar ve Tanrı Algısı Arasındaki İlişki*.

⁵⁰ Stefan Polatinsky - Yvette Esprey, "An Assessment of Gender Differences in the Perception of Benefit Resulting from the Loss of a Child", *Journal of Traumatic Stress* 13/4 (2000), 709-718.

bulunmaktadır.⁵¹ Manevi zekânın yaş ile farklılık gösterdiği bulgulanmıştır. Yaş arttıkça manevi zekânın arttığı görülmektedir. Bireyin yaşamla birlikte kazandığı tecrübelerle manevi zekânın geliştiği söylenebilir.⁵² Literatüre uyumlu olarak Tanrı tasavvuru yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.⁵³

Manevi zekâ düzeyi ile TSB arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu bulgulanmıştır. Kendini anlama ile TSB ilişkisine dair yapılan çalışmalarda bilinçli farkındalığı olan bireylerin kendilerini anladıkları⁵⁴ ,yaşam felsefesinde olumlu değişimler kaydettikleri⁵⁵, diğer insanlarla daha iyi ilişkiler kurdukları⁵⁶ ve benlik dönüşümünü daha iyi sağladıkları⁵⁷ tespit edilmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçların literatürdeki çalışmalarla uyumlu olduğu ve ilgili alan yazına katkı sağladığı görülmektedir.

İnsani değerler ile TSB arasında negatif yönlü ilişki bulgulanmıştır. Alçakgönüllülük, bilgelik, nezaket gibi değerlere sahip olan bireylerin zorlu yaşam olaylarıyla başa çıkmada daha başarılı oldukları bilinmektedir.⁵⁸ Bu nedenle bireylerin insani değerleri arttıkça TSB düzeyleri azalmaktadır. Olaylarla başa çıkabilen bireylerin TSB seviyelerinin yüksek çıkması beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir.

⁵¹ Cesur, *Yetişkinlerde Travmatik Yasın ve Travma Sonrası Büyümenin Psikososyal Belirleyicileri*, 54.

⁵² John Mayer vd., "Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications", *Psychological Inquiry* - 15 (2004), 197-215.

⁵³ Özlem Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

⁵⁴ Brian Chopko - Robert Schwartz, "The Relation Between Mindfulness and Posttraumatic Growth: A Study of First Responders to Trauma-Inducing Incidents", *Journal of Mental Health Counseling* 31/4 (2009), 363-376.

⁵⁵ Kirk Brown - Tim Kasser, "Are Psychological and Ecological Well-Being Compatible? The Role of Values, Mindfulness, and Lifestyle", *Social Indicators Research* 74 (2005), 349-368.

⁵⁶ C. Daryl Cameron - Barbara L. Fredrickson, "Mindfulness Facets Predict Helping Behavior and Distinct Helping-Related Emotions", *Mindfulness* 6/5 (2015), 1211-1218.

⁵⁷ Katherine B. Carmelley vd., "The Time Course of Grief Reactions to Spousal Loss: Evidence from a National Probability Sample", *Journal of Personality and Social Psychology* 91/3 (Eylül 2006), 476-492.

⁵⁸ Taj Kumar - S. Pragadeeswaran, "Effects of Occupational Stress on Spiritual Quotient Among Executives", *International Journal of Trade, Economics and Finance*, (2011), 288-292.

İnsani değerler alt boyutu ile benlik algısında değişim ve başkalarıyla ilişkilerde değişim arasında anlamlı bir ilişkinin olmaması TSB için gerekli olan stres faktörünün eksik olması ile açıklanabilir.⁵⁹ Yaşanılan zorlukları barış içerisinde bilgece karşılayan bireylerin travma öncesinde ve sonrasında önemli bir değişiklik kaydetmediği görülmektedir.

Merhamet ile TSB arasında yaşam felsefesi alt boyutunda ilişkili bulunmamışken, benlik algısında değişim ve başkalarıyla ilişkilerde değişim boyutlarıyla pozitif yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Merhamet duygusuna sahip olan bireylerin başkalarıyla ilişkilerde olumlu değişimler yaşadıkları literatürdeki çalışmalarda da bulgulanmıştır.⁶⁰

Vicdanlılık ile TSB alt boyutları olan yaşam felsefesinde değişim, benlik algısında değişim ve başkalarıyla ilişkilerde değişim arasında anlamlı bir ilişki olmadığı kaydedilmiştir. Alanyazındaki çalışmalar vicdanlılık ile TSB arasında pozitif yönde ilişkiler olduğunu tespit etmiştir.⁶¹ Vicdan sahibi bireylerin daha fazla umut ve bireysel sağlığa sahip oldukları⁶² bunun sonucunda kişiler arası ilişkilerde daha yüksek refah hissettikleri bildirilmiştir. Ancak bunun için vicdan duygusunun fitratının bozulmamış olması beklenmektedir. Araştırmada vicdanlılık maddelerinden “İnsani değerler her zaman kavranamaz” ifadesi ters kodlanmıştır ve bireylerin kavranılanın ötesinde bir hakikatin olduğu düşüncesi dikkate alınmadan tasarlanmıştır. Çalışmaya katılan katılımcıların manevi zekâ düzeyleri yüksek olmaları nedeniyle bu hakikatleri göz önünde bulundurarak vicdanlılık alt boyutundan daha düşük puan aldıkları düşünülebilir.

Araştırmada TSB ile ilişkisinin incelendiği bir diğer değişken Tanrı tasavvurlarıdır. Analiz sonuçlarına göre olumlu Tanrı tasavvuru ile TSB

⁵⁹ P. Alex Linley, “Positive Adaptation to Trauma: Wisdom as Both Process and Outcome”, *Journal of Traumatic Stress* 16/6 (2003), 601-610.

⁶⁰ Figen Kasapoğlu, “Examining the Relationship between Fear of COVID-19 and Spiritual Well-being: COVID-19 Korkusu ile Spiritüel İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Spiritual Psychology and Counseling* 5/3 (2020), 341-354.

⁶¹ Nadia Garnefski vd., “Post-Traumatic Growth After a Myocardial Infarction: A Matter of Personality, Psychological Health, or Cognitive Coping?”, *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings* 15/4 (2008), 270-277.

⁶² Neal Krause vd., “Benevolent Images of God, Gratitude, and Physical Health Status”, *J Relig Health* 54 (2015), 1503-1519.

arasında pozitif yönde, olumsuz Tanrı Tasavvuru ile TSB arasında negatif yönde ilişki bulunmaktadır. Mevcut araştırmaların bu bulguları desteklediği görülmektedir. Çalışmalar olumlu Tanrı tasavvuruna sahip kimselerin daha yüksek yaşama nedenleri ve hayata bağlanma seviyelerine sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum TSB için zemin oluşturmaktadır. Olumlu Tanrı tasavvuruna sahip olan bireylerin kendilerini Tanrı'ya ait hissettikleri ve O'na duydukları güvenle manevi destek sağladıkları söylenebilir.⁶³

Olumsuz Tanrı tasavvuruna sahip bireylerin travmatik olayı Tanrı'nın cezası olarak algılaması TSB'e engel teşkil etmektedir. Aynı şekilde suçlayıcı ve cezalandırıcı Tanrı tasavvuruna sahip kimseler kendilerine karşı da yargılayıcı olabilmekte bunun sonucunda benlik değişimlerinin ve gelişmelerinin sağlanması engellenmektedir. İlgisiz Tanrı tasavvuruna sahip kimselerin Tanrı ile kaçınmacı bağlanma gösterdikleri bu durumun ise TSB'yi olumsuz etkilediği belirtilmiştir.⁶⁴

Araştırma sonuçları şu şekildedir;

Kadın katılımcılar daha fazla TSB göstermektedir.

Evlü bireyler daha fazla TSB göstermektedir.

Yaş arttıkça TSB azalmaktadır.

Kendini anlama düzeyleri yüksek olan katılımcılar daha yüksek TSB göstermektedir.

İnsani değerler ile TSB arasında negatif yönlü ilişki bulunmaktadır.

Merhamet ile TSB arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır.

Vicdanlılık ile TSB arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Sevgi yönelimli Tanrı tasavvuruna sahip olan bireyler daha yüksek TSB göstermektedir.

Dengeli Tanrı tasavvuruna sahip olan bireyler benlik algısında pozitif yönde değişim göstermektedir.

⁶³ Mahboobeh Safavi vd., "Association Between Spiritual Intelligence and Stress, Anxiety, and Depression Coping Styles in Patients with Cancer Receiving Chemotherapy in University Hospitals of Tehran University of Medical Science", *Journal of Cancer Research & Therapeutics* 15/5 (2019), 1124-1130.

⁶⁴ Kristin J. Homan - Chris J. Boyatzis, "The Protective Role of Attachment to God against Eating Disorder Risk Factors: Concurrent and Prospective Evidence", *Eating Disorders* 18/3 (2010), 239-258.

Korku-ceza yönelimli Tanrı tasavvuruna sahip bireylerin TSB arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

İlgisiz Tanrı tasavvuruna sahip bireylerde benlik algısında değişimle arasında negatif yönde bir ilişki tespit edilirken, yaşam felsefesinde değişim ve başkalarıyla ilişkilerde değişim arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Elde edilen bulgular TSB'nin pek çok değişkenden etkilenen dinamik bir olgu olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda yeni araştırmalarda kader algısı, algılanan sosyal destek ve çocukluk travmaları gibi bireysel faktörler ile meslek, aile yapısı ve din gibi sosyal faktörlerin TSB ile ilişkisinin incelenmesinin din psikolojisi alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Bassett, Rodney L. vd. "Picturing God: A Nonverbal Measure of God Concept for Conservative Protestants". *Journal of Psychology and Christianity* 9/2 (1990), 73-81.
- Brackett, Marc A. - Mayer, John D. "Convergent, Discriminant, and Incremental Validity of Competing Measures of Emotional Intelligence". *Personality and Social Psychology Bulletin* 29/9 (2003), 1147-1158. <https://doi.org/10.1177/0146167203254596>
- Bray, Peter. "Bereavement and Transformation: A Psycho-Spiritual and Post-Traumatic Growth Perspective". *Journal of Religion and Health* 52/3 (2013), 890-903. <https://doi.org/10.1007/s10943-011-9539-8>
- Briere, John N. - Scott, Catherine. *Traumata Terapisinin İlkeleri: Belirtiler, Değerlendirme, ve Tedavi İçin Bir Kılavuz: Belirtiler, Değerlendirme ve Tedavi İçin Bir Kılavuz -DSM-5 İçin Güncellenmiş.* çev. Betül Dilan Genç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Brown, Kirk - Kasser, Tim. "Are Psychological and Ecological Well-Being Compatible? The Role of Values, Mindfulness, and Lifestyle". *Social Indicators Research* 74 (2005), 349-368. <https://doi.org/10.1007/s11205-004-8207-8>
- Büyükköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi, 21. Basım., 2015.

- Calhoun, Lawrence G. - Richard G. Tedeschi (ed.). *Facilitating Posttraumatic Growth: A Clinician's Guide*. New York: Routledge, 1999. <https://doi.org/10.4324/9781410602268>
- Cameron, C. Daryl - Fredrickson, Barbara L. "Mindfulness Facets Predict Helping Behavior and Distinct Helping-Related Emotions". *Mindfulness* 6/5 (2015), 1211-1218. <https://doi.org/10.1007/s12671-014-0383-2>
- Carnelley, Katherine B. vd. "The Time Course of Grief Reactions to Spousal Loss: Evidence from a National Probability Sample". *Journal of Personality and Social Psychology* 91/3 (2006), 476-492. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.91.3.476>
- Cesur, Gizem. *Yetişkinlerde Travmatik Yasın ve Travma Sonrası Büyümenin Psikososyal Belirleyicileri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Chopko, Brian - Schwartz, Robert. "The Relation Between Mindfulness and Posttraumatic Growth: A Study of First Responders to Trauma-Inducing Incidents". *Journal of Mental Health Counseling* 31/4 (2009), 363-376. <https://doi.org/10.17744/mehc.31.4.9w6lhk4v66423385>
- Cohen, Lawrence H. vd. "Assessment of Posttraumatic Growth". *Posttraumatic Growth: Positive Changes in the Aftermath of Crisis*. 23-42. New York: Psychology Press, 2008.
- Cole, Brenda S. vd. "Assessing Spiritual Growth and Spiritual Decline Following a Diagnosis of Cancer: Reliability and Validity of the Spiritual Transformation Scale". *Psycho-Oncology* 17/2 (2008), 112-121. <https://doi.org/10.1002/pon.1207>
- Dınvar, Parvaneh Ebrahimı. *Travma Sonrası Stres, Dünyaya İlişkin Varsayımlar ve Tanrı Algısı Arasındaki İlişki*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Doğan, Mebrure. *Acıdan Erdeme Yolculuk*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020.
- Doğan, Mebrure. "Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Gelişimlerinde İçsel Dinî Motivasyon, Dinî Başa Çıkma, Sabır ve Şükürün Rolü". *Turkish Studies Comparative Religious Studies* XIII/25 (2018), 207-230.

- Doğru Çabuker, Nurdan. *Pozitif Psikoterapiye Dayalı Geliştirilen Psikoeğitim Programının Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılık ve Travma Sonrası Gelişimleri Üzerine Etkisi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Durak, Emre Şenol. *Miyokard Enfaktüs Hastaları ve Eşlerinde Travma Sonrası Gelişimin Belirleyicileri Olarak Çevresel Ve Bireysel Kaynaklar, Olayı Algılama, Bilişsel İşleme ve Baş Etme*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Ebrahimi, M vd. "Effectiveness of Training of Spiritual Intelligence Components on Depression, Anxiety, and Stress of Adolescents". *Journal of Medicine and Life* 8/Spec Iss 4 (2015), 87-92.
- Erdoğan, Emine. "Tanrı Algısı, Dini Yönelim Biçimleri ve Öznel Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi: Üniversite Örnekleme". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/29 (2015), 223-246.
- Erduran-Tekin, Özge - Ekşi, Halil. "Manevi Zekâ Ölçeği' nin Türkçe' ye Uyarlanması". *Spiritual Psychology and Counseling* 4/2 (2019). <https://doi.org/10.37898/spc.2019.4.2.0062>
- Kasapoğlu, Figen. "Examining the Relationship between Fear of COVID-19 and Spiritual Well-being: COVID-19 Korkusu ile Spiritüel İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Spiritual Psychology and Counseling* 5/3 (2020), 341-354.
- Garnefski, Nadia vd. "Post-Traumatic Growth After a Myocardial Infarction: A Matter of Personality, Psychological Health, or Cognitive Coping?" *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings* 15/4 (2008), 270-277. <https://doi.org/10.1007/s10880-008-9136-5>
- Gencer, Nevzat - Cengil, Muammer. "Travma Sonrası Büyüme ve Din". *Dindarlık Kişilik ve Ruh Sağlığı*. ed. Nevzat Gencer - Muammer Cengil. 323-360. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020.
- Gökahmetoğlu, Gülden. *Algılanan Sosyal Destek ve Yaşam Amacının Travma Sonrası Büyüme İle İlişkisinin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Kent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Güler, Özlem. *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

- Haspolat, Ayperi. *Tavma Sonrası Stres Belirtileri ve Tavma Sonrası Büyüme: Temel inançlardaki Değişim, Ruminasyonlar ve Bilgece Farkındalığın Rolü*. Ankara: Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Homan, Kristin J. - Boyatzis, Chris J. "The Protective Role of Attachment to God against Eating Disorder Risk Factors: Concurrent and Prospective Evidence". *Eating Disorders* 18/3 (2010), 239-258. <https://doi.org/10.1080/10640261003719534>
- Joseph, Stephen vd. "An Affective–Cognitive Processing Model of Post-traumatic Growth". *Clinical Psychology & Psychotherapy* 19/4 (2012), 316-325. <https://doi.org/10.1002/cpp.1798>
- Karaca, Faruk - Hacıkeleşoğlu, Hızır. "Allah Tahayyülleri Ölçeği". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 2/54 (31 Aralık 2020), 67-83. <https://doi.org/10.29288/ilted.771686>
- Karakaş, Ahmet Canan. "Manevi Zekanın İç Yönelimli Dindarlık, Affetme Esnekliği ve Öznel İyi Oluşla İlişkisi". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 53-63. <https://doi.org/10.32711/tiad.350504>
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Bilimsel İrade Algı Çerçevesi ile Kavramlar - İlkeler - Teknikler*. İstanbul: Nobel Yayıncılık, 28. Basım, 2015.
- Koçak, Deniz. *Pandemi Döneminde Duygu Düzenleme Becerileri ve Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejilerinin Tavma Sonrası Büyüme Üzerindeki Etkilerinin Karşılaştırılması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Lisansüstü Programlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Krause, Neal vd. "Benevolent Images of God, Gratitude, and Physical Health Status". *J Relig Health* 54 (Mayıs 2015), 1503-1519. <https://doi.org/10.1007/s10943-015-0063-0>
- Kumar, Taj - Pragadeeswaran, S. "Effects of Occupational Stress on Spiritual Quotient Among Executives". *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 288-292. <https://doi.org/10.7763/IJTEF.2011.V2.119>
- Kumar, Vineeth - Mehta, Manju. "Gaining Adaptive Orientation Through Spiritual and Emotional Intelligence". *New facets of positivism*. ed. A.

- K. Chauhan - S.S. Nathawat. 281-301. Delhi, India: Macmillan Publishers, 2011.
- Lehmann, Curtis - Steele, Emma. "Beyond Positive and Negative Religious Coping and Posttraumatic Outcomes". *Psychology of Religion and Spirituality* 12 (2020), 345-355. <https://doi.org/10.1037/rel0000310>
- Lindstrom, Cassie M. vd. "The Relationship of Core Belief Challenge, Rumination, Disclosure, and Sociocultural Elements to Posttraumatic Growth". *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* 5/1 (2013), 50-55. <https://doi.org/10.1037/a0022030>
- Linley, P. Alex. "Positive Adaptation to Trauma: Wisdom as Both Process and Outcome". *Journal of Traumatic Stress* 16/6 (2003), 601-610. <https://doi.org/10.1023/B:JOTS.0000004086.64509.09>
- Linley, P. Alex - Joseph, Stephen. "Positive Change Following Trauma and Adversity: A Review". *Journal of Traumatic Stress* 17/1 (2004), 11-21. <https://doi.org/10.1023/B:JOTS.0000014671.27856.7e>
- Mayer, John vd. "Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications". *Psychological Inquiry* - 15 (01 Temmuz 2004), 197-215. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1503_02
- Morgan, George A. vd. *IBM SPSS for Introductory Statistics: Use and Interpretation, Fourth Edition*. New York: Routledge, 4. Basım, 2011. <https://doi.org/10.4324/9780203842966>
- Nazam, Fauzia "Gender Difference on Spiritual Intelligence Among Adolescents" 4/11 (2014), 423-425.
- Nurochim vd. "Investigating the Relationship Between Spiritual Intelligence, Emotional Regulation and Stress Coping Strategies in the Russian Education Industry". *International Journal of Work Organisation and Emotion* 13/3 (2022), 212-229. <https://doi.org/10.1504/IJWOE.2022.126952>
- Park, Crystal vd. "Assessment and Prediction of Stress-Related Growth". *Journal of Personality* 64 (01 Mart 1996), 71-105. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1996.tb00815.x>
- Polatinsky, Stefan - Esprey, Yvette. "An Assessment of Gender Differences in the Perception of Benefit Resulting from the Loss of a Child". *Journal of Traumatic Stress* 13/4 (2000), 709-718. <https://doi.org/10.1023/A:1007870419116>

- Safavi, Mahboobeh vd. "Association between Spiritual Intelligence and Stress, Anxiety, and Depression Coping Styles in Patients with Cancer Receiving Chemotherapy in University Hospitals of Tehran University of Medical Science". *Journal of Cancer Research & Therapeutics* 15/5 (2019), 1124-1130. https://doi.org/10.4103/jcrt.JCRT_382_17
- Salmabadi, Mojtaba vd. "The Mediating Role of Spiritual Intelligent in Relationship of Mindfulness and Resilience". *Health, Spirituality & Medical Ethics Journal* 3/3 (Eylül 2016), 18-24.
- Sears, Sharon R. vd. "The Yellow Brick Road and the Emerald City: Benefit Finding, Positive Reappraisal Coping and Posttraumatic Growth in Women with Early-stage Breast Cancer". *Health Psychology* 22/5 (2003), 487-497. <https://doi.org/10.1037/0278-6133.22.5.487>
- Shaw, Annick vd. "Religion, Spirituality, and Posttraumatic Growth: A Systematic Review". *Mental Health, Religion & Culture* 8/1 (2005), 1-11. <https://doi.org/10.1080/1367467032000157981>
- Stutts, Lauren A. - Stanaland, Adam W. "Posttraumatic Growth in Individuals with Amputations". *Disability and Health Journal* 9/1 (2016), 167-171. <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2015.07.005>
- Sultan, Hina vd. "Impact of Optimism on Posttraumatic Growth of Burn Survivors: Role of Emotional Intelligence, Gender and Severity of Burn Injury". *Khyber Medical University Journal* 15/1 (31 Mart 2023), 38-38.
- Tanrıdağlı, Zeynep Ceren. 1999 *Marmara Depremi Yaşayan Yetişkinlerde "Mahalle Afet Gönüllüsü" Olmanın Psikolojik Stres Düzeyine ve Travma Sonrası Gelişime Etkileri*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Tedeschi, Richard G. - Calhoun, Lawrence G. "The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the Positive Legacy of Trauma". *Journal of Traumatic Stress* 9/3 (Temmuz 1996), 455-471. <https://doi.org/10.1007/BF02103658>
- Tezcan, Emine Ebru. *Yetişkinlerde Travma Sonrası Stres Belirtileri ile Travma Sonrası Büyüme Arasındaki İlişkide Öz-Şefkatin Düzenleyici Rolü*.

İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Tosun, Fatma. *Suriyelilerde Travma Sonrası Stres, Travma Sonrası Büyüme ve Din*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Uysal, Cansu. *Son 5 Yılda Yas Yaşamış Bireylerde Travma Sonrası Büyüme, Bağlanma ve Yaşamda Anlam*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Vishnevsky, Tanya vd. "Gender Differences in Self-Reported Posttraumatic Growth: A Meta-Analysis". *Psychology of Women Quarterly* 34/1 (2010), 110-120.

<https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2009.01546.x>

Wilt, Joshua A. - Exline, Julie J. "Receiving a Gift From God in Times of Trouble: Links Between Gratitude to God, the Affective Circumplex, and Perceived Closeness to God". *Mental Health, Religion & Culture* 25/3 (2022), 362-379.

<https://doi.org/10.1080/13674676.2022.2033710>

Zhang, Lyuci vd. "Perceived Stress, Social Support, Emotional Intelligence, and Post-Stress Growth among Chinese Left-Behind Children: A Moderated Mediation Model". *International Journal Of Environmental Research And Public Health* 19/3 (2022).

<https://doi.org/10.3390/ijerph19031851>